

Suomen väestörakenteen muutos

*Havainnotja
Tiedesparrauksen
keskusteluista*

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA

Tämä yhteenveto on tuotettu osana tiedeyhteistyötä, jonka tavoitteena on tuottaa valtioneuvoston kanslian määrittelemän tietotarpeen mukaisesti **systemistä ymmärrystä Suomen väestörakenteen muutoksen vaikuttavista tekijöistä ja niiden keskinäisriippuvuuksista**.

Osana yhteistyötä Suomalainen Tiedeakatemia ja valtioneuvoston kanslia kehittivät yhdessä toimintamallia, joka tukee systeemityökalujen hyödyntämistä valtionhallinnon strategia- ja ennakkointityössä.

Yhteistyössä ovat olleet Suomalaisen Tiedeakatemia ja valtioneuvoston kanslian lisäksi Strategisen tutkimuksen Väestörakenteen muutokset – syyt, seuraukset ja ratkaisut (DEMOGRAPHY) -ohjelma. Työhön on osallistunut tutkijoita myös ohjelman ulkopuolelta.

Yhteistyöhön sisältyi kaksi Suomalaisen Tiedeakatemia fasilitoimaa [Tiedesparrasta](#), jotka järjestettiin Suomalaisen Tiedeakatemia tiloissa 30. syyskuuta ja 20. marraskuuta 2024.

Tämä yhteenveto kokoaa Tiedesparrauksen aikana käytyjen keskustelujen havaintoja. Tätä koostetta tulisi tarkastella yhdessä visuaalisen väestörakenteen muutoksen tilannekuvan kanssa, johon voi tutustua [tästä linkistä](#).

Yhteenveto on Suomalaisen Tiedeakatemia koostama. Suomalainen Tiedeakatemia fasilitoi työtä osana Jane ja Aatos Erkon säätion rahoittamaa Ilmiökartta -hanketta.

Koostetta varten kuullut ja systemikarttatyöskentelyyn osallistuneet tutkijat:

Venla Berg, Väestöliitto
Mirkka Danielsbacka, Turun yliopisto
Mika Gissler, THL
Hans Hämäläinen, Turun yliopisto
Marika Jalovaara, Turun yliopisto
Markus Jokela, Helsingin yliopisto
Timo Kauppinen, THL
Susan Kuivalainen, Eläketurvakeskus
Outi Kähäri, Oulun yliopisto
Taina Leinonen, Työterveyslaitos
Ismo Linnosmaa, Itä-Suomen yliopisto
Eveliina Lyytinen, Siirtolaisuusinstituutti
Pekka Martikainen, Helsingin yliopisto
Anneli Miettinen, KELA
Jessica Nisén, Turun yliopisto
Johanna Närvi, THL
Hannele Orjala, Tilastokeskus
Marjut Pietiläinen, Tilastokeskus
Mika Raunio, Siirtolaisuusinstituutti
Pasi Saukkonen, Helsingin kaupunki
Johanna Lammi-Taskula, THL
Maria Vaalavuo, THL
Tarmo Valkonen, ETLA

Sisällys

Väestörakenteen tilannekuva	2
1. Väestö ikääntyy	2
2. Syntyvyys laskee	2
3. Nettomaahanmuutto kasvaa	3
4. Väestö keskittyy alueellisesti	3
5. Perherakenteet muuttuvat	4
Väestörakenteen tilannekuvan muutos lyhyellä aikavälillä	5
1. Väestö ikääntyy ja keskittyy kaupunkeihin	5
2. Työelämä kansainvälistyy ja muuttuu	5
3. Vaikeasti ennakoitavat riskit lisääntyvät	6
4. Eriarvoisuus ja polarisaatio kasvavat	6
Varautuminen ja vipupisteet	8
1. Säädettävät parametrit	8
2. Tieto	8
3. Sääntely	9
4. Ajattelutapa	9
Lisälukemista	10

Väestörakenteen tilannekuva

Tämä osio tarkastelee väestörakenteen muutoksen tilannekuva. Tilannekuva on jaettu viiteen meneillään olevaa kehitystä kuvaavaan osa-alueeseen:

- Väestö ikääntyy
- Syntyvyys laskee
- Nettomaahanmuutto kasvaa
- Väestö keskittyy alueellisesti
- Perherakenteet muuttuvat

1. Väestö ikääntyy

Väestö ikääntyy johtuen vähäisestä syntyvyydestä, suurten ikäluokkien vanhenemisesta ja elinikien pidentymisestä. Maahanmuutto on riittämätöntä kompensoimaan näiden tekijöiden vaikutuksia väestön ikärakenteeseen.

Yli 65- ja 80-vuotiaiden osuudet väestöstä kasvavat. Lasten ja työikäisten osuus väestöstä on pienentynyt. Suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle on kasvattanut 65–84-vuotiaiden väestöosuutta.

Suuret ikäluokat ovat merkittävä tekijä nykyisessä ikääntymiskehityksessä. Pidemmällä aikavälillä elinajanodotteen piteneminen ja pitkään jatkunut matala syntyvyys vaikuttavat väestörakenteeseen. Väestön ikääntymisen haasteet eivät siten poistu suurten ikäluokkien myötä, vaan kyseessä on pysyvämpi rakenteellinen muutos, johon yhteiskunnan on sopeuduttava.

2. Syntyvyys laskee

Syntyvyys kääntyi Suomessa jyrkkään laskuun 2010-luvulla.

Kokonaishedelmällisyysluku on pienentynyt kolmanneksella vuoden 2010 jälkeen, ollen nyt 1,26 (2023). Tämä lukema alittaa kansainvälisesti määritellyn ultramatalan syntyvyyden rajan (1,3).

Vuodesta 2010 vuoteen 2023 kokonaishedelmällisyysluku laski 0,6 lapsella synnytysikäistä naista kohti. Vuonna 2023 syntyneiden määrä oli näin 17 600 lasta pienempi. Poikkeuksena oli koronavuosi 2021, jolloin syntyvyys nousi hieman. Alkuvuoden 2024 tilastojen perusteella syntyvyyden lasku näyttää pysähtyneen ainakin hetkellisesti. Taso on edelleen historiallisen alhainen.

Ensisynnyttäjien keski-ikä on noussut ja oli yli 30 vuotta vuonna 2023. Syntyvyyden lasku johtuu pääosin siitä, että esikoisia eli ensimmäisiä lapsia syntyy vähemmän, mutta myös toisia ja kolmansia lapsia syntyy vähemmän. Lasku ei selity pelkästään lastensaannin lykkäämisellä, vaan se näkyy myös vanhemmissa ikäryhmissä (30–34 ja 35–39) ja siinä, että lopulliset lapsiluvut laskevat.

Lapsettomaksi jäävien osuus on kasvanut: 1975–79 syntyneistä miehistä noin kolmannes ja naisista joka viides on lapseton. Suomessa lapsettomaksi jäävien osuudet ovat kansainvälisesti korkeita. Lapsia syntyy aiempaa vähemmän erityisesti heikommassa sosioekonomisessa asemassa oleville. Tässä on kuitenkin poikkeuksia joissakin ulkomaalaistaustaisissa väestöryhmissä pääkaupunkiseudulla.

3. Nettomaahanmuutto kasvaa

Maahanmuuton vaikutus Suomen väestönkehitykseen on ollut viime aikoina erittäin merkittävä, sillä koko maan tasolla kaikki väestönkasvu on vuodesta 2016 eteenpäin perustunut maahanmuuttoon.

Ulkomaalaistaustaisen väestön määrä on kasvanut viimeisen 15 vuoden aikana huomattavasti. Vuosina 2008–2023 ulkomaalaistaustaisen väestön osuus kasvoi 3,8 prosentista 10,2 prosenttiin. Ulkomaalaistaustaisen väestön osuuden kasvua on tapahtunut kaikissa ikäryhmissä, mutta osuus on suurin 35-vuotiaissa. Kehitys ei ole suora seuraus maahanmuutosta, vaan niin kutsutun toisen sukupolven kasvusta. Tämä koskee etenkin pääkaupunkiseutua ja joiltain osin myös Turkuja.

Ulkomaalaistaustaisten osuuteen väestöstä vaikuttavat suora muutto ulkomailta, Suomeen muuttaneiden muutot Suomen sisällä, heille Suomessa syntyneet lapset sekä kantaväestön ikärakenne ja matala syntyvyys. Suuria lähtömaita ovat perinteisesti olleet Venäjä ja Viro. Etenkin viime vuosina muuttoa on tapahtunut paljon Aasian maista. Suomessa on noin 50 000 Ukrainasta lähtemään joutunutta henkilöä.

Suomeen on muutettu monesta eri syystä. Viime vuosina on korostunut työ- ja opiskeluperusteinen muutto. Perhesyyt ovat yleensä olleet suurin yksittäinen syy. Kansainvälistä suojelua on saanut arviolta 10–15 prosenttia Suomeen muuttaneista. Työllisten määrän kasvu Suomessa on viime vuosina perustunut vahvasti nimenomaan Suomeen muuttaneiden työllisten määrän kasvuun. Ulkomaalaistaustaisten työmarkkina-asema on silti keskimäärin heikompi kuin suomalaistaustaisilla, ja he työskentelevät useammin epätyypillisissä työsuhteissa. Tähän vaikuttavat esimerkiksi rakenteelliset tekijät ja valtasuhteet liittyen maahanmuuton sääntelyyn, oleskelulupajärjestelmään ja työmarkkinoilla kohdattuun syrjintää.

4. Väestö keskittyy alueellisesti

Suomen pinta-ala on suuri ja väestö pieni. Tämä maantieteellinen erityispiirre korostaa alueellisen keskittymisen merkitystä Suomen väestörakenteen muutokseen.

Väestön keskittyminen ja kaupungistuminen tulevat hyvin todennäköisesti jatkumaan voimakkaina. Ennusteiden mukaan vuonna 2045 kahdessa

kolmasosassa Suomen kunnista väestö vähenee, vaikka maahanmuutto olisi voimakasta. Ulkomaalaistaustaisen väestöosan kasvu ei todennäköisesti tule korjaamaan alueellisen keskittymisen ongelmaa, sillä maahanmuuttajat keskittyvät kaupunkeihin, Suomessa erityisesti pääkaupunkiseudulle.

Alueellinen keskittyminen kytkeytyy vahvasti maahanmuuttoon ja syntyvyyteen. Sekä kansainvälinen että maan sisäinen muuttoliike keskittävät väestöä suurille kaupunkiseuduille. Lisäksi suurissa kaupungeissa ja kaupunkimaisilla alueilla syntyy enemmän ihmisiä kuin kuolee, mikä kasvattaa väestöä. Vaikka maahanmuutolla voidaan paikata paikallisia työvoimatarpeita, se ei riitä ratkaisemaan laajempaa aluerakenteen muutosta. Keskittymisen myötä syntyy uudenlaista alueellista dynamiikkaa, jonka vaikutuksia ei vielä täysin ymmärretä.

5. Perherakenteet muuttuvat

Perherakenteiden muuttumiseen ovat vaikuttanut syntyvyyden lasku ja sen aiheuttamat pienemmät perhekoot, parisuhteiden muodostamisen haasteet sekä muodostettujen suhteiden tilapäisyys. On kuitenkin huomioitava, että yksin asuvia ei tilastoida perheiksi. Heidän osuutensa väestöstä on kuitenkin suuri sekä opiskeluväestössä että yli 65-vuotiaissa. Yksin asuvia on nyt noin neljännes koko väestöstä ja puolet yli 80-vuotiaista.

Nykyinen perherakenteiden muutos on vaikuttanut merkittävästi sosiaalisiin verkostoihin, etenkin niiden kaventumiseen. Lisäksi yhä useampi jää lapsettomaksi vastoin tahtoaan. Tahaton lapsettomuus tai lapsen saamiseen liittyvät haasteet vaikuttavat negatiivisesti mielen hyvinvointiin. Toivotun ja toteutuneen lapsiluvun ero on ongelma paitsi yksilöille ja pareille myös yhteiskunnalle.

Digitalisaatio, älylaitteet ja elämäntyylien moninaistuminen ovat vaikuttaneet perheisiin ja parisuhteisiin. Lisäksi perheellistymiseen vaikuttaa kokemus siitä, että vanhemmuuden vaatimukset kasvavat. Objektiiivisesti lasten kasvattaminen ei välttämättä ole aiempaa vaativampaa. Päinvastoin hyvinvointivaltio tukee perheitä kasvatustyössä esimerkiksi perhevapaajärjestelmän kautta.

Eri tavoin ylijarjaisesti asuvien perheidän määrä on lisääntynyt viime vuosina. Perheen yhdistämiseen liittyen on huomioitava, että perheen jäsenten erossaolo voi heikentää mielen hyvinvointia ja kotoutumista. Tällä voi olla perhemuistelun kautta myös ylisukupolvisia vaikutuksia jälkipolvien elämään. Tämän vuoksi perheen yhdistämispolitiikan vaikutuksia kotoutumisprosesseihin tulisi tulevaisuudessa huomioida paremmin.

Lisäksi sukupuolten väliset erot ja tasa-arvokysymykset heijastuvat perhe-elämään. Sukupuolten välisen polarisaation vaikutuksia ja niiden yhteyttä perheellistymiseen ei vielä täysin tunneta.

Väestörakenteen tilannekuvan muutos lyhyellä aikavälillä

Tämä osio tarkastelee väestörakenteen tilannekuvan muutosta lyhyellä aikavälillä (5–10 vuotta) sekä sen ennakoituja vaikutuksia. Osio on jaettu neljään osa-alueeseen:

- Väestö ikääntyy ja keskittyy kaupunkeihin
- Työelämä kansainvälistyy ja muuttuu
- Vaikeasti ennakoitavat riskit lisääntyvät
- Eriarvoisuus ja polarisaatio kasvavat

1. Väestö ikääntyy ja keskittyy kaupunkeihin

Ikääntyvä väestönosa tulee kasvamaan entisestään, mikä tulee lisäämään entisestään paineita julkiselle taloudelle. Vanhusväestön kasvu kytkeytyy erityisesti suurten ikäluokkien terveydenhuollon ja hoivapalvelujen tarpeen merkittävään kasvamiseen lähivuosina.

Väestön alueellinen keskittyminen tulee jatkumaan. Alueellinen keskittyminen on pitkäaikainen trendi, jonka kääntäminen on hyvin epätodennäköistä. Maahanmuutto ei todennäköisesti tule korjaamaan alueellista epätasapainoa, sillä voidaan olettaa, että maahanmuuttajat keskittyvät tulevaisuudessakin pääosin kaupunkiseuduille.

Väestön ikääntymisen ja syntyvyyden laskun ennakoidaan muokkaavan perherakenteita entisestään. Pitkällä aikavälillä on odotettavissa entistä enemmän yksinäisiä vanhuksia, joilla ei ole omia lapsia. Tämä kuormittaa palvelujärjestelmää uudella tavalla, kun epävirallinen hoiva perhepiirissä vähenee.

Väestön ikääntymiseen ja keskittymiseen kaupunkeihin on sopeuduttava. On entistäkin tärkeämpää suhtautua kriittisesti ajatukseen, että väestön tulisi kasvaa kaikkialla Suomessa ja kaikilla alueilla olisi mahdollisuus turvata samat palvelut. Oleelliseksi nähtiin kehittää strategioita siihen, miten alue voi menestyä ja ylläpitää elämänlaatua silloinkin, kun väestö vähenee.

Jotta muutokseen voidaan sopeutua, saattaa olla tarpeellista lähestyä talouskasvu uudesta näkökulmasta. Talouskasvu on aiemminkin perustunut enemmän tuottavuuden kuin työntekijöiden määrän kasvuun. Jatkossa innovaatioiden ja koulutuksen merkitys kasvaa edelleen.

2. Työelämä kansainvälistyy ja muuttuu

Työ- ja opiskeluperäisen maahanmuuton painoarvo tulee todennäköisesti kasvamaan tulevaisuudessa, mikä vaikuttaa työelämän kansainvälistymiseen sekä moninaistumiseen. Tähän kuitenkin vaikuttaa maahanmuuttopolitiikka. Näin

ollen hyvien väestösuhteiden merkitys tulee korostumaan tulevaisuudessa. Lisäksi moninaistuva työelämä tulee vaatimaan uudenlaista osaamista työnantajilta ja oppilaitoksilta.

Työvoiman saatavuus tulee arvioiden mukaan vaihtelevaan alueittain ja ajoittain – joillain alueilla saattaa esiintyä ylikouluttautumista, toisaalla kärsitään työvoimapulasta.

Digitalisaation ja automatisaation merkitys työelämässä tulee kasvamaan edelleen. Tämä on sekä mahdollisuus että riski: se voi helpottaa työvoimapulaa, mutta myös lisätä eriarvoisuutta. Tekoälyn vaikutukset työmarkkinoihin ovat vielä vaikeasti ennakoitavia.

On mahdollista, että **ilmastonmuutoksen vaikutukset** kansainväliseen muuttoliikkeeseen näkyvät myös Suomessa.

3. Vaikeasti ennakoitavat riskit lisääntyvät

Rasismi tulee todennäköisesti lisääntymään, mikäli ylijärjestykset muuttoliikkeet lisääntyvät ja poliittiset ääriliikkeet vahvistuvat eikä kaksisuuntaista integraatiota tapahdu yhteiskunnassa odotetulla tavalla.

Ilmastonmuutoksen merkitys tulee arvioiden mukaan kasvamaan, vaikka sen suoria vaikutuksia Suomen väestörakenteeseen on mahdoton ennakoida. Arvioiden mukaan on mahdollista, että kemikaalikuorman ja hedelmällisyyden laskun väliset yhteydet tulevat korostumaan.

Myös geopoliittiset muutokset ja riski ulkoisen turvallisuuden heikkenemisestä voivat aiheuttaa vaikeasti ennakoitavia muutoksia.

4. Eriarvoisuus ja polarisaatio kasvavat

Lapsiväestön väheneminen yhdistettynä julkisen talouden paineisiin voi johtaa lapsiin kohdistuvien palveluiden ja resurssien leikkauksiin. Tämä saattaa luoda negatiivisen kierteen, joka entisestään vähentää syntyvyyttä.

Sosiaali- ja terveysmenojen ennakoitaan kasvavan voimakkaammin kuin tähän mennessä on arvioitu. Tämä tulee kaventamaan muun julkisen sektorin rahoituksen liikkumavaraa ja edellyttämään vaikeita priorisointeja.

Sosiaalisen ja mielen hyvinvoinnin merkitys tulee todennäköisesti korostumaan tulevaisuudessa. Mahdollinen positiivinen tai negatiivinen kehitys tulee vaikuttamaan syntyvyyteen, työvoimaan ja yhteiskunnan koheesioon.

Polarisaatiokehitys tulee todennäköisesti vahvistumaan ja erityisesti sukupuolten välisen eriytymisen riski kasvaa. Kehityksellä voi olla vaikutuksia parisuhteiden

muodostumiseen. Toisaalta polarisaatiokehitys voi vaikuttaa myös rasismien lisääntymiseen sekä heikkeneviin väestösuhteisiin.

Varautuminen ja vipupisteet

Keskustelussa tunnistettiin erilaisia keskeisiä vipupisteitä, joita muuttamalla voidaan vaikuttaa väestörakenteeseen ja sen muutokseen. Vipupiste määriteltiin strategiseksi kohdaksi systeemissä, johon vaikuttamalla voidaan saada laajempia muutoksia aikaan. Tässä kappaleessa vipupisteet on jaoteltu kategorioihin vipupisteajattelun kehittäjän Donella Meadowsin mukaan.¹

Vipupisteet ovat tässä yhteydessä kohtia systeemissä, joihin:

1. valtionhallinnon keinoin on realistiset mahdollisuudet vaikuttaa
2. mahdollinen interventio tuottaa positiivisia kerrannaisvaikutuksia
3. vaikutukset ulottuvat useampaan systeemin osaan

1. Säädettävät parametrit²

Varhaiskasvatuksen maksuttomuus on vipupiste, jossa suhteellisen yksinkertaisella taloudellisella parametrin muutoksella voidaan saavuttaa laajoja vaikutuksia. Kun varhaiskasvatus on maksutonta, siihen osallistutaan enemmän, mikä edistää erityisesti maahanmuuttajien integraatiota sekä vanhempien osallistumista työmarkkinoille.

Kotihoidon tuen muuttaminen on vipupiste, jossa yksinkertaisella lainsäädännöllisellä muutoksella olisi mahdollista vaikuttaa merkittävästi naisten työmarkkina-asemaan sekä lasten osallistumiseen varhaiskasvatukseen. Nykyinen järjestelmä käytännössä kannustaa vanhempia pysymään poissa työmarkkinoilta, sillä tuen saaminen edellyttää lasten pitämistä poissa päivähoidosta.

2. Tieto

Hyvän elämän tietopohjan parantaminen on vipupiste, jossa erityisesti lähisuhteiden ja yhteisöllisyyden merkityksen parempi ymmärtäminen voisi mahdollisesti johtaa laadukkaampaan tietopohjaiseen päätöksentekoon.

Hedelmällisyystietoisuuden lisääminen on vipupiste, johon vaikuttamalla olisi mahdollista parantaa ihmisten mahdollisuuksia tehdä tietoisia valintoja perheellistymisestä. Hedelmällisyystietoisuutta voisi olla mahdollista lisätä esimerkiksi perusopetuksen ja toisen asteen opetuksen kautta.

¹ Lisätietoja vipupisteistä ja niiden jaottelusta suomeksi löytyy esimerkiksi täältä:

<https://onlinecourses.jyu.fi/mod/page/view.php?id=3724>

² Yksinkertaistettuna parametri on muutettavissa oleva arvo, joka vaikuttaa jonkin asian toimintaan tai tuloksiin.

3. Sääntely

Työ- ja opiskeluperusteisen maahanmuuton sääntely on merkittävä vipupiste. Osaajien saaminen Suomeen ja heidän pitämisenä Suomessa edellyttää näiden tavoitteiden saavuttamista tukevaa maahanmuuttopolitiikkaa.

Kotoutumispolitiikka on myös tärkeä vipupiste. Kotoutumista edistävillä toimilla voidaan lisätä ja nopeuttaa Suomeen muuttaneiden työllistymistä ja sijoittumista osaamista vastaaviin tehtäviin. Näin voidaan myös laajemmin tukea asettumista Suomeen ja hyvien väestösuhteiden toteutumista.

Koulutuspolitiikan muutokset ovat keskeinen vipupiste, koska sillä on laajoja vaikutuksia muun muassa työvoiman osaamiseen, tuottavuuteen, inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan ja väestösuhteisiin. Erityisesti poikien koulutuksen vahvistamisella voi olla laajoja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Vaikka oppivelvollisuuden laajentaminen on auttanut saamaan poikia koulutuksen piiriin, haasteena on edelleen toisen asteen koulutuksen eriytyminen sukupuolen mukaan.

Etenkin peruskoulun varhainen asennekasvatus, oppisisältöjen laadukas uudistaminen ja perusosaamisen vahvistaminen tunnistettiin keskeisinä keinoina ehkäistä syrjäytymistä ja sen seurauksia. Onnistuessaan tämä voisi vähentää polarisaatiota pärjävien ja pudokkaiden välillä, tukea sukupuolten tasa-arvoa, vähentää rasismia sekä vahvistaa tulevaisuususkoa. Tämä on erityisen tärkeää, sillä lapset tulevat ensimmäiselle luokalle hyvin erilaisin valmiuksin. Yhtäläinen osallistuminen varhaiskasvatukseen tasaisi eroja.

Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen on vipupiste, jossa yhteensovittamisen esteiden purkamisella ja sukupuolten välisen sosiaalisen eriarvoisuuden vähentämisellä on laajoja vaikutuksia syntyvyyteen etenkin pitkällä aikavälillä. Suorista vaikutuksista ei kuitenkaan ole varmuutta.

4. Ajattelutapa

Ajattelutavan muutos koskien väestönkasvua on keskeinen vipupiste. Tulevaisuudessa vain muutamilla alueilla väestö kasvaa. Hyvinvoinnin ja elämänlaadun kasvu ei edellytä väestönkasvua, vaan yhteiskunnan on opittava menestymään myös väestön vähentyessä ja monimuotoistuesssa. Tämä tarkoittaa uusia tapoja järjestää palvelut ja ylläpitää hyvinvointia myös vähenevän väestön alueilla.

Hyvinvoinnin parempi mittaaminen on vipupiste, jossa korostuu tarve kehittää uusia keinoja mitata väestön hyvinvointia. Taloudellisten mittareiden rinnalla tulisi tulevaisuudessa kiinnittää huomiota enemmän sosiaaliseen- ja mielen hyvinvointiin tarkastelemalla lähisuhteiden ja arkielämän laatua.

Lisälukemista

- <https://demography.fi/ohjelma/tietopaketti/>
- Tiilikainen, M., Hiitola, J., Ismail, A. A., Palander (toim.) (2023) Forced Migration and Separated Families. IMISCOE Research Series: Springer. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/62403/1/978-3-031-24974-7.pdf>
- Valkonen, T. & Lassila, J. (2021). Väestön ikääntymisen taloudelliset vaikutukset. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-492-7>
- Könönen, J. ja Himanen, M. (2019). Maahanmuuton sääntelyn ja etnisen syrjinnän yhteydet maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan. s. 56–65. Teoksessa Kazi, V. & Alitolppa-Niitamo, A. & Kaihovaara, A. (toim.). (2019). Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019: Tutkimusartikkeleita kotoutumisesta. TEM oppaat ja muut julkaisut 2019: 10. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2020-02/Kotoutumisenkokonaiskatsaus2020.pdf>